O‘G‘IL VA QIZ BOLALARDA LIDERLIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Yuldasheva Sevara Ruzimurodovna
Xalqaro Nordik Universiteti 2 -kurs magistranti
Sayora Xayitbayeva
p.f.f.d. (Phd), v.b. dotsent
E-mail: yuldashevasevara1@gmail.com

Received: 05.10.2025
Revised: 06.10.2025
Accepted: 07.10.2025

Kalit so‘zlar:
liderlik, gender xususiyatlari, maktab o‘quvchilari, psixologik rivojlanish, pedagogik jarayon, o‘quv ishlari bo‘yicha direktor o‘rinbosari, tashabbuskorlik, kompetensiya, tarbiya.

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘g‘il va qiz bolalarda liderlik sifatlarini rivojlantirishning psixologik va pedagogik xususiyatlari yoritilgan. O‘quvchilarda liderlik kompetensiyalarini shakllantirish jarayonida gender yondashuvning ahamiyati, ijtimoiy-psixologik omillar va pedagogik metodlarning ta’siri tahlil qilingan. Maktab sharoitida tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirish, o‘quv ishlari bo‘yicha direktor o‘rinbosarining faoliyatida liderlikni rivojlantirishga oid amaliy tavsiyalar berilgan. Maqola natijalari ta’lim jarayonida o‘quvchilarning mustaqilligi, tashabbuskorligi va ijtimoiy faolligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Keywords:
leadership, gender characteristics, schoolchildren, psychological development, pedagogical process, deputy principal for academic affairs, initiative, competencies, upbringing.

Annotation. This article explores the psychological and pedagogical characteristics of developing leadership qualities in boys and girls. The significance of a gender-based approach in forming leadership competencies among schoolchildren is analyzed, along with the influence of socio-psychological factors and pedagogical methods. Special attention is given to enhancing the effectiveness of educational activities in schools and the role of the deputy principal for academic affairs in fostering leadership qualities. The findings contribute to improving students’ independence, initiative, and social activity in the educational process.

Ключевые слова:
Лидерство, гендерные особенности,

Аннотация. В данной статье рассматриваются психологические и педагогические особенности развития лидерских качеств у мальчиков и девочек.

школьники, психологическое развитие, педагогический процесс, заместитель директора по учебной части, инициативность, компетенции, воспитание.

Анализируется значение гендерного подхода в процессе формирования лидерских компетенций у школьников, влияние социально-психологических факторов и педагогических методов. Особое внимание уделено повышению эффективности воспитательной работы в школе и роли заместителя директора по учебной части в развитии лидерских качеств у учеников. Результаты исследования могут способствовать развитию самостоятельности, инициативности и социальной активности учащихся в образовательном процессе.

Kirish. Bugungi kunda ta’lim-tarbiya jarayonida o‘quvchilarda nafaqat bilim olish, balki shaxsiy sifatlarni shakllantirish ham dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktab davrida o‘g‘il va qiz bolalarda liderlik qobiliyatlarini rivojlantirish jamiyatda faol, tashabbuskor va mas’uliyatli shaxslarni tarbiyalashga xizmat qiladi. Liderlik — bu faqat boshqalarni boshqarish qobiliyati emas, balki ijtimoiy mas’uliyatni his qilish, to‘g‘ri qaror qabul qilish, jamoa bilan samarali muloqot o‘rnatish va muammolarni hal qilish malakasidir. Shu nuqtayi nazardan, maktab ta’limi davrida liderlikni rivojlantirishga qaratilgan psixologik va pedagogik yondashuvlar alohida ahamiyat kasb etadi. Liderlik sifatlarini rivojlantirishda gender xususiyatlari ham muhim o‘rin tutadi. Chunki o‘g‘il bolalar va qiz bolalarning psixologik rivojlanish jarayoni, emotsional ehtiyojlari va ijtimoiy rollarni o‘zlashtirish darajasi turlicha bo‘lishi mumkin. Shu sababli, maktab o‘qituvchilari, tarbiyachilar hamda o‘quv ishlari bo‘yicha direktor o‘rinbosarlari bu farqlarni hisobga olgan holda metod va strategiyalarni qo‘llashlari zarur. Bu esa o‘z navbatida ta’lim muassasalarida liderlikni shakllantirishda individual yondashuvning samaradorligini oshiradi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan ilgari surilgan “Yangi O‘zbekiston – maktab ostonasidan boshlanadi” g‘oyasi ham o‘quvchilarda liderlik, mustaqillik va ijtimoiy faollikni tarbiyalash zarurligini ta’kidlab kelmoqda. Maktab — shaxsning ijtimoiylashuvi, qobiliyatlari namoyon

bo‘ladigan va liderlik sifatlari shakllanadigan asosiy muhitdir. Shu bois, o‘quv ishlari bo‘yicha direktor o‘rinbosarining tarbiyaviy faoliyatida gender jihatlarni inobatga olgan holda liderlikni rivojlantirish bugungi ta’lim siyosatida ustuvor vazifalardan biridir. Mazkur maqolada o‘g‘il va qiz bolalarda liderlik sifatlarini rivojlantirishning psixologik va pedagogik jihatlari, genderga xos farqlarning ta’siri, shuningdek, maktab ma’muriyatining bu jarayondagi roli keng yoritiladi. Bugungi globallashuv va tezkor o‘zgarishlar davrida maktab ta’limi oldida turgan asosiy vazifalardan biri – o‘quvchilarda liderlik sifatlarini shakllantirishdir. Chunki jamiyatning taraqqiyoti, ijtimoiy hayotdagi faol ishtirok va kelajak kasbiy muvaffaqiyat ko‘p jihatdan o‘sib kelayotgan avlodning tashabbuskorligi, mas’uliyatliligi va boshqaruv qobiliyatlariga bog‘liq. Shu jihatdan liderlik kompetensiyalari ta’lim-tarbiya jarayonida o‘quvchilarning nafaqat bilim olish, balki mustaqil qaror qabul qilish, jamoada samarali ishlash va boshqalarni o‘z ortidan ergashtirish kabi ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Maktab davri bola shaxsining shakllanishida eng muhim bosqich bo‘lib, aynan shu jarayonda liderlik xususiyatlari sezilarli darajada namoyon bo‘ladi. Biroq o‘g‘il va qiz bolalarning psixologik va pedagogik rivojlanish jarayonlari bir xil emas. Ularning tafakkur uslubi, hissiy dunyosi va ijtimoiy munosabatlardagi o‘rni farq qiladi. Shu sababli liderlikni shakllantirishda gender xususiyatlarini hisobga olish zarur.

Adabiyotlar tahlili. Maktab o‘quvchilarida liderlik sifatlarini shakllantirish masalasi ko‘plab xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar tomonidan o‘rganilgan. Xalqaro miqyosda D. Goleman, J. Maxwell, J. Kotter kabi olimlar liderlikning psixologik va ijtimoiy mohiyatini, shaxsiy sifatlar bilan bog‘liqligini chuqur tahlil qilganlar [1]. Ularning fikriga ko‘ra, liderlik faqat boshqaruv qobiliyati emas, balki emotsional intellekt, kommunikativ malaka va jamoani birlashtirish ko‘nikmalarini ham o‘z ichiga oladi. Mahalliy tadqiqotlarda ham bu mavzu dolzarb yo‘nalishlardan biri sifatida qaralmoqda. Masalan, O‘zbekiston olimlari A. Nishonova, M. Yo‘ldosheva, G. Jalolova va boshqalar ta’lim jarayonida o‘quvchilarda liderlikni rivojlantirishning

psixologik-pedagogik omillarini tahlil qilganlar [2]. Ularning ilmiy izlanishlarida o‘g‘il va qiz bolalarning yetakchilikka bo‘lgan qiziqishlari, faollik darajasi, tashabbuskorligi va ijtimoiy rollarni bajarishdagi farqlari aniqlangan. Gender xususiyatlariga oid ilmiy adabiyotlarda o‘g‘il bolalarning ko‘proq tashabbuskorlik, mustaqillik va jismoniy faollikka moyil ekanligi, qiz bolalarning esa emotsional sezgirlik, ijtimoiy muloqotchanlik va hamkorlikka ko‘proq e’tibor qaratishi qayd etiladi [3]. Bu jihatlar liderlikni shakllantirish jarayonida hisobga olinishi lozim. Shuningdek, maktabdagi tarbiyaviy ishlar samaradorligi, ayniqsa o‘quv ishlari bo‘yicha direktor o‘rinbosarining faoliyati bilan uzviy bog‘liqdir. Adabiyotlarda ta’kidlanishicha, rahbariyatning o‘quvchi-yoshlarni qo‘llab-quvvatlashi, ularning tashabbuslarini rag‘batlantirishi va turli ijtimoiy loyihalarda faol ishtirokini ta’minlashi liderlik sifatlarini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Yuqoridagi ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, liderlikni shakllantirishning samarali strategiyalari gender xususiyatlarini inobatga olgan holda, pedagogik metodlar va psixologik yondashuvlar uyg‘unligida amalga oshirilgandagina natijador bo‘ladi.

Materiallar va usullar. Ushbu tadqiqotda o‘quvchilarda liderlik sifatlarini shakllantirish jarayonini o‘rganish uchun maktab sharoitida olib borilgan kuzatishlar, so‘rovnomalar va suhbatlardan foydalanildi. Tadqiqotda 5–9-sinflarda tahsil olayotgan o‘g‘il va qiz bolalar ishtirok etdilar. O‘quvchilarning yosh xususiyatlari, ijtimoiy faollik darajasi va tashabbuskorlik ko‘rsatkichlari alohida qayd qilindi. Material sifatida psixologik testlar, pedagogik kuzatuv jadvallari hamda o‘quv ishlari bo‘yicha direktor o‘rinbosari tomonidan tashkil etilgan tarbiyaviy tadbirlar natijalari asos qilib olindi. So‘rovnomalar yordamida o‘quvchilarning liderlikka bo‘lgan qiziqishi, jamoa ichida o‘zini tutishi va ijtimoiy faoliyatga bo‘lgan ishtiroki tahlil qilindi. Tadqiqot usullaridan kuzatish, so‘rovnoma, suhbat va pedagogik eksperiment asosiy metod sifatida qo‘llandi. Kuzatish orqali o‘g‘il va qiz bolalarning jamoaviy ishlarda qanday rol o‘ynashi va yetakchilikni namoyon qilishi o‘rganildi. So‘rovnomalar natijasida esa liderlik sifatlarini rivojlantirishda gender farqlari yaqqol

ko‘rindi. Suhbat usuli yordamida o‘quv ishlari bo‘yicha direktor o‘rinbosarlari va o‘qituvchilarning fikrlari yig‘ildi. Pedagogik eksperiment jarayonida ikki guruh shakllantirildi: nazorat guruhi va tajriba guruhi. Tajriba guruhida liderlikni rivojlantirish uchun interfaol metodlar (munozara, jamoaviy o‘yinlar, loyihaviy ishlar) qo‘llanildi. Nazorat guruhida esa an’anaviy tarbiya va o‘quv mashg‘ulotlari davom ettirildi. Natijalar tahlili ikki guruh o‘rtasidagi farqlarni ko‘rsatdi va liderlikni shakllantirishda gender xususiyatlarini hisobga olish zarurligini isbotladi. Shu asosda, mazkur tadqiqotda qo‘llangan materiallar va usullar o‘g‘il va qiz bolalarda liderlik sifatlarini rivojlantirishning psixologik va pedagogik xususiyatlarini chuqur o‘rganishga imkon berdi.

1-jadval. O‘g‘il va qiz bolalarda liderlik sifatlarining rivojlanish darajalari

Liderlik sifati	O‘g‘il bolalar (%)	Qiz bolalar (%)
Mas’uliyatlilik	68	74
Mustaqil qaror qabul qilish	72	61
Jamoada ishlash qobiliyati	65	77
Tashabbuskorlik	70	66

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, qiz bolalarda jamoada ishlash va mas’uliyatlilik yuqori bo‘lsa, o‘g‘il bolalarda mustaqillik va tashabbuskorlik yetakchilik qiladi.

2-jadval. Liderlik sifatlarini rivojlantirish usullarining samaradorligi (eksperimental natijalar asosida)

Usul	Samaradorlik darajasi (%)	Izoh
Psixologik treninglar	82	Emotsional barqarorlik va ishonchni oshiradi
Rolli o‘yinlar	75	Jamoaviy muloqot va hamkorlikni rivojlantiradi

Usul	Samaradorlik darajasi (%)	Izoh
Liderlik loyihalari	80	Tashabbuskorlik va mas’uliyatni kuchaytiradi
Mentorlik (ustoz-shogirdlik)	78	Tajriba almashinuvi orqali samarali ta’sir ko‘rsatadi

Ushbu jadval shuni ko‘rsatadiki, psixologik treninglar va liderlik loyihalari eng samarali metodlar sifatida o‘g‘il va qiz bolalarda liderlik sifatlarini rivojlantirishda yetakchi rol o‘ynaydi. Mazkur tadqiqot o‘g‘il va qiz bolalarda liderlik sifatlarini rivojlantirishning psixologik va pedagogik xususiyatlarini aniqlashga qaratildi. Tadqiqot davomida psixologik kuzatuv, suhbat, so‘rovnoma, test metodlari hamda eksperimental ta’sir usullari qo‘llanildi. Tadqiqot ishtirokchilari sifatida 10–12 yoshdagi 60 nafar o‘g‘il va 60 nafar qiz bola jalb etildi. Ular ta’lim muassasalarida muntazam faoliyat yurituvchi o‘quvchilar hisoblanadi. Tanlangan guruhda liderlik sifatlarining namoyon bo‘lish darajasi psixodiagnostik testlar orqali o‘lchandi. So‘rovnomalarda bolalarning tashabbuskorligi, mas’uliyatliligi, mustaqilligi va jamoada ishlash qobiliyatlari baholandi. Eksperiment jarayonida ishtirokchilar bir necha bosqichli dastur asosida mashg‘ulotlarga jalb qilindi. Birinchi bosqichda ular uchun psixologik treninglar o‘tkazilib, o‘ziga ishonch va ijtimoiy faollik ko‘rsatkichlari mustahkamlandi. Ikkinchi bosqichda rolli o‘yinlar orqali muloqot va hamkorlik ko‘nikmalari shakllantirildi. Uchinchi bosqichda esa liderlik loyihalari va mentorlik usuli yordamida tashabbuskorlik hamda mas’uliyatlilik sifatlari rivojlantirildi. Tadqiqot metodlarining samaradorligi jadval va grafik tahlillar orqali baholandi. Olingan natijalar qiyosiy tahlil qilinib, o‘g‘il va qiz bolalarda liderlik sifatlarining rivojlanishida qaysi usullar ko‘proq ta’sir ko‘rsatishi aniqlab berildi.

Tadqiqot muhokamasi. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘g‘il va qiz bolalarda liderlik sifatlari turlicha shakllanadi va ularning rivojlanishiga

ijtimoiy hamda pedagogik omillar sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Kuzatishlar natijasida aniqlanishicha, o‘g‘il bolalarda liderlik ko‘proq tashabbuskorlik, jismoniy faollik va muammoli vaziyatlarda tezkor qaror qabul qilish shaklida namoyon bo‘ladi. Qiz bolalarda esa liderlik sifatlari emotsional sezgirlik, jamoaviy hamkorlik, muloqotchanlik va o‘zaro kelishuvchanlik orqali ko‘proq ko‘zga tashlanadi. So‘rovnomalar tahliliga ko‘ra, qiz bolalar ijtimoiy loyihalarda va ijodiy topshiriqlarda faol ishtirok etishga moyilligi yuqori, o‘g‘il bolalar esa sport, texnika va jamoaviy o‘yinlarda liderlikni ko‘proq namoyon qiladilar. Bu esa ta’lim-tarbiya jarayonida o‘quvchilarning qiziqishlari va gender xususiyatlarini hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi. Pedagogik eksperiment natijalari shuni isbotladiki, interfaol metodlar orqali tashkil etilgan dars va tarbiyaviy tadbirlarda o‘g‘il-qizlarning liderlik qobiliyatlari an’anaviy usullarga qaraganda tezroq rivojlanadi. Masalan, guruhli muhokamalar, rolli o‘yinlar, loyiha asosida ishlash va jamoaviy qaror qabul qilish mashqlari bolalarning tashabbuskorligi, mas’uliyat hissi va muloqot ko‘nikmalarini sezilarli darajada oshirdi. Muhokama davomida shuningdek, o‘quv ishlari bo‘yicha direktor o‘rinbosarining faoliyati alohida ta’kidlandi. Ularning tashabbusi bilan tashkil etilgan tadbirlar — sinf rahbarlari yig‘inlari, jamoaviy loyihalar, maktab miqyosidagi musobaqalar va ijtimoiy aksiyalar — o‘quvchilarning liderlik ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qildi. Ayniqsa, qiz bolalarda ijtimoiy faollik va o‘zaro hamkorlik, o‘g‘il bolalarda esa tashabbuskorlik va mas’uliyatni his qilish sezilarli darajada kuchaydi. Demak, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, liderlik sifatlarini rivojlantirish jarayonida gender yondashuvni hisobga olish, pedagogik va psixologik metodlarni uyg‘unlashtirish, shuningdek, maktab rahbariyatining faol ishtirokini ta’minlash o‘quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, maktab o‘quvchilarida liderlik sifatlarini shakllantirish ularning shaxsiy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Liderlik kompetensiyalari o‘quvchilarda mustaqillik, tashabbuskorlik va ijtimoiy faollikni

kuchaytiradi hamda kelajakda jamiyatda faol ishtirok etuvchi shaxslar bo‘lib yetishishlariga zamin yaratadi. Gender xususiyatlari liderlik sifatlarining shakllanishida alohida ahamiyatga ega. O‘g‘il bolalar ko‘proq tashabbuskorlik, tezkor qaror qabul qilish va jismoniy faollik orqali liderlikni namoyon qilsalar, qiz bolalar esa ijtimoiy hamkorlik, muloqotchanlik va kelishuvchanlik sifatlari orqali yetakchilik qobiliyatlarini ko‘rsatadilar. Eksperiment natijalari shuni tasdiqladiki, interfaol metodlardan foydalanish an’anaviy yondashuvlarga nisbatan o‘quvchilarda liderlikni rivojlantirishda samaraliroq bo‘lib chiqdi. Guruhli muhokamalar, rolli o‘yinlar va loyihaviy ishlarda o‘quvchilarning tashabbuskorlik va mas’uliyat darajasi oshgani kuzatildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Goleman, D. (2006). Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. New York: Bantam Books.
2. Nishonova, A., Yo‘ldosheva, M. (2020). Maktab o‘quvchilarida liderlik sifatlarini shakllantirishning psixologik asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Maxwell, J. C. (2011). The 5 Levels of Leadership: Proven Steps to Maximize Your Potential. New York: Center Street.
4. Jalolova, G. (2021). “Maktab ta’limida o‘quvchilarda ijtimoiy faollikni shakllantirishning pedagogik xususiyatlari.” Ta’lim taraqqiyoti jurnali, №3, 45–52.
5. Kotter, J. P. (1996). Leading Change. Boston: Harvard Business School Press.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev. (2020). Yangi O‘zbekiston – maktab ostonasidan boshlanadi tamoyili asosida ta’lim-tarbiya tizimini rivojlantirish konsepsiyasi. Toshkent.